

ДУХОВНО-ГУМАНІСТИЧНА, КУЛЬТУРОЛОГІЧНА АКТУАЛІЗАЦІЯ РОЗУМІННЯ РЕЛІГІЙНО-ЕТИЧНИХ НАДБАНЬ У РЕНЕСАНСІЙ КУЛЬТУРІ

Микола Євтух¹, Світлана Стефанюк²

*Національна академія педагогічних наук України (м. Київ)¹,
Міжнародна академія козацтва (м. Харків)²*

Анотація:

У статті розглянуто набутки етнокультурної спадщини, зокрема приділено увагу релігійній ідеї як базису високого розквіту гуманістичних ідей в Україні. Акцентовано увагу на особливостях українського Ренесансу: якщо в Європі гуманізм був зорієнтований на відвернення від богословських тем і крутий поворот до світської тематики, то в Україні саме завдяки релігії розвивалися освіта, науки, громадські ініціативи. Спільним надбанням у цьому напрямі є увага до прав людини. В умовах окатоличення й іноземного вторгнення актуальним для українців було відстоювання права на успадкування своєї віри, мови, освіти, культурної спадщини, самовдосконалення, самовизначення. Права українців на свою Віру, Волю, культуру утверджували вчені, інтелігенція, духовенство, козацтво, старшина, князі, педагоги, меценати, а захищали козаки та братчики. Проаналізовано традиційно-звичаєву культуру, яка спиралася на дотримання християнського кодексу й спрямовувалася на вдосконалення людини, виховувала повагу до патріотів, захисників своєї культури.

Ключові слова:

першопричини зла; релігійні ідеї; культурна спадщина; громадські об'єднання; духовна ідентичність; український Ренесанс.

Анотация:

Евтух Николай, Стефанюк Светлана. **Духовно-гуманистическая, культурологическая актуализация понимания религиозно-этических достижений в ренессансной культуре.** В статье рассмотрены достижения этнокультурного наследия, в частности уделено внимание религиозной идеи как базиса высокого расцвета гуманистических идей в Украине. Акцентируется внимание на особенности украинского Ренессанса: если в Европе гуманизм был ориентирован на уход от богословских тем и крутой поворот к светской тематике, то в Украине именно благодаря религии развивались образование, науки, общественные инициативы. Общим достоянием в этом направлении является внимание к правам человека. В условиях окатоличивания и иностранного вторжения актуальным для украинцев было отстаивание права на наследование своей веры, языка, образования, культурного наследия, самосовершенствования, самоопределения. Права украинцев на свою Веру, Волю, культуру утверждали ученые, интеллигенция, духовенство, казачество, старшина, князья, педагоги, меценаты, а защищали казаки и братства. Проанализированы национальные традиции, которые основывались на соблюдении христианского кодекса и были направлены на совершенствование человека, воспитывали уважение к патриотам, защитникам своей культуры.

Ключевые слова:

первопричины зла; религиозные идеи; культурное наследие; общественные объединения; духовная идентичность; украинский Ренессанс.

Resume:

Yevtukh Mykola, Stefaniuk Svitlana. **Spiritually-humanistic, cultural actualization of understanding the religious and ethical achievements of the Renaissance culture.**

The article examines the achievements of ethnic and cultural heritage, particularly attention is paid to religious ideas as the basis of high humanistic ideas flourishing in Ukraine. The special attention is given to the peculiarities of Ukrainian Renaissance: whereas in Europe humanism was focused on the prevention of theological themes and sharp turn to secular subjects, in Ukraine it was through religion that helped to develop education, science and public initiatives. Common property in this area is the attention to human rights. In terms of foreign invasion and catholicizing it was relevant for Ukrainians to defend the right to inherit their faith, language, education, cultural heritage, self-perfection and self-determination. The rights of Ukrainians to their Faith, Will, culture have been sustained by scientists, intellectuals, clergy, Cossacks, officers, princes, educators, philanthropists, and they were defended by the Cossacks and members of brotherhoods. The authors analyzed national traditions that were based on respect for the Christian code and that were aimed at improving the man, educating patriots, defenders of their culture.

Key words:

root causes of evil; religious ideas; cultural heritage; associations; spiritual identity; Ukrainian Renaissance.

Постановка проблеми. Ренесансно-релігійна етнокультура запанувала на ниві високого розквіту гуманістичних ідей, серед яких провідною в українців була така: Бог – Творець, і Людина має жити за образом Божим. Якщо в Європі гуманізм був зорієнтований на відвернення від богословських тем і крутий поворот до світської тематики, то в Україні релігія була центром розвою всіх сфер життя, а особливо освіти, науки, просвіти, громадських ініціатив. Спільним надбанням у цьому напрямі є увага до прав людини. Велич людини-громадянина підкреслюється в живописі, архітектурі, музиці, науці, освіті, звичаєвій культурі. Якщо в Європі в центрі буття постає людина з усіма її пориваннями, то в Україні виокремлюється Людина-громадянин з правом на успадкування своєї віри, мови, освіти,

культурної спадщини, самовдосконалення, самовизначення. Права українців на свою Віру, Волю, культуру (пізнавально-просвітницьким способом) утверджували вчені, інтелігенція, духовенство, козацтво, старшина, князі, науковці, педагоги, меценати, а захищали козаки та братчики. Громадські організації під назвою «Братства» створювали правові документи під назвою «статути» й уміли їх (пізнавально-просвітницько) реалізовувати, пропонуючи кожному на своєму рівні протидіяти іноземному засиллю й виявляти себе морально-етично за образом Божим. Зі зброєю в руках свою Віру-Волю, Вітчизну захищали козаки (це був високий вияв морально-етичного обов'язку перед Богом).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед наукових досліджень проблема уваги

до своєї віри, мови, освіти досить популярна. Їй присвячені публікації таких науковців, як А. Криловець, В. Атаманенко, І. Пасічник, М. Ковальський, Н. Бондар, Н. Лопатська, О. Скрипнюк, І. Мицько, П. Кралюк, Т. Вихованець. Однак кількість розвідок щодо ренесансно-релігійної етнокультури є обмеженою.

Формулювання цілей статті. Метою статті є узагальнений підхід до виокремлення етико-моральних основ в узгодженій суспільно-релігійній, козацько-просвітянській, науково-видавничій спрямованості українського Ренесансу. Мета передбачає виконання таких завдань: визначення особливостей українського Ренесансу, його відмінностей від європейського; розгляд діяльності видатних представників релігійно-наукової думки й громадських організацій, які консолідували народ для неприйняття іноземного засилля, збереження мови, традицій, віри; аналіз традиційно-звичаєвої культури, що спиралася на дотримання християнського кодексу й спрямовувалася на вдосконалення людської довершеності, виховувала повагу до патріотів, захисників своєї культури.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для ренесансної культури України XV – початку XVII ст. характерна активна діяльність різних типів навчальних закладів, креатив яких спрямовувався на осмислення соціально-політичних, релігійно-духовних поневірянь і протидію їм, захист української культури від окатоличення, формування засад свободи вибору у своїй духовно-етичній основі. Навчально-наукові заклади того часу в Україні, на протигагу європейському Ренесансу, прагнули до узгодженої суспільно-релігійної, козацько-освітянської спрямованості, згідно з національно-козацькою, громадсько-просвітянською й освітянською позиціями.

Такий рух спрямовувався на політику правового самовизначення, на виокремлення етико-моральних основ, зокрема першопричини зла (порушення прав людини й народу, соціально-політична нерівноправність, ідолопоклонство), і на привернення уваги до основ людинолюбної та соціальної полеміки.

Серед тогочасних навчальних закладів можна назвати багато, але для початку варто виокремити факт діяльності Острозької слов'яно-греко-латинської академії, Острозької культурно-наукової школи, що завдячують своєю появою меценату К. Острозькому й ректору Острозької академії, науковому керівнику Острозької культурно-наукової школи Г. Смотрицькому [1, с. 100].

В Острозькій слов'яно-греко-латинській академії здійснено аналіз праць істориків віри

й церковних соборів, що присвячені законності антиуніатської позиції в Україні; діяльність учених презентує питання правового захисту тогочасних релігійних дисидентів на основі чинного європейського права, а також Острозька академія започатковує духовно-протестантський напрям – полемічну культуру, метою якої, власне, є утвердження законності антиуніатської позиції як учених і просвітян, так і народу [1, с. 227].

Острозька культурно-наукова школа порушує актуальні питання того часу: нівелювання єзуїтами прав народу та протидія такій антидемократії. Ця школа разом з громадською організацією – Острозьким Богоявленським братством і козацтвом наголошували на необхідності етично-дієвої, небайдужо-спрямованої позиції Людини-патріота, на активізації гідних людських якостей: мужності, громадянської активності, діяльності на благо рідної землі, турботи як про освіту, так і про культуру, Віру.

Розвиток людинолюбної української культури XV – початку XVII століття стимулювався через освітньо-науковий напрям, що мав назву культурно-просвітянська полеміка. В основі полемізування, яке започаткували вчені Острозької академії, – питання, присвячені історичному поступу, що є результатом позитивної чи негативної діяльності кожного, а особливо видатних осіб, відповідальних за планування конкретних соціально-ідейних, гуманістичних цілей (це давньоруська традиція, започаткована Володимиром Мономахом, Ярославом Мудрим).

Релігійна православна культура сприяла утворенню в ренесансну добу освітньо-громадських організацій під назвою «братства», козацько-лицарських утворень; просвіта, освіта були основою всякої громадсько-патріотичної ініціативи. Носіями духовної культури (фундаментом чого була науково-релігійна ідея) і творцями кращих зразків і релігійної, і соціальної норм епохи Ренесансу були викладачі Острозької академії, духовенство, учені Острозького наукового центру, січовики, старшина. Різні верстви населення, організації, козацько-лицарські утворення, духовенство, учені – всі передбачали меценатство на освіту [1, с. 86].

Презентантами гідного осмислення науково-релігійної ідеї епохи Ренесансу були викладачі Острозької академії, духовенство, дослідники – учені Острозького культурно-наукового центру; в основі наукового духовно-релігійного поступу домінує «істинність духовно-людських взаємин». Як приклад, можна назвати Г. Смотрицького, І. Вишенського, І. Копинського, В. Суразького, Д. Наливайка, що утверджували таку позицію. Зокрема остання

видатна особа Ренесансу продовжувала свою жертвовну працю й у період Бароко; він був письменник, духівник, громадський діяч, меценат, праці якого користувалися популярністю аж до XVIII–XIX століть; І. Копинський – один з митрополитів, що співпрацював з Січовиками, відомий як творець праць, присвячених боротьбі за утвердження православ'я, духовності, людських взаємин, носій духовної культури нації. Г. Смотрицький знаний як редактор знаменитої Острозької Біблії, І. Вишенський – духовно-богословський дидакт, який обстоював релігійну незалежність, високо оцінив оригінально-релігійне, народознавчо-спрямовувальне, морально-етичне явище під назвою «Переспонницьке Євангеліє», до появи-народження якого були причетні десятки небайдужих патріотів-меценатів. Гуманіст-етик Василь Суразький у своїй праці «Книжиця» аналізує етичні підходи до причин людської гріховності, для чого актуалізує значення причастя, конкретизує місце посту в житті людини, аналізує шлюб і подружню вірність, а також чимало дидактичних питань про діяння Спасителя. Д. Наливайко – відомий перекладач, полеміст, публіцист, ревнитель у захисті прав і гідності православних християн, наприклад, у працях «Лямент», «Лист»; його гуманістичне кредо – національна гідність, волелюбство, героїзм, товарицькість [1, с. 260].

Поступ морально-етичної української культури XV – початку XVII ст. характеризувався етично-духовним напрямом, що мав назву «суспільно-релігійна позиція». До напрямів узгодженої, суспільно-релігійної позиції належить і формування освітянсько-просвітнянської духовної платформи – «передового слова вченого книжника», «благочестивого мудроствовавання духовенства, спрямованого на захист морально-правового самовизначення», «продукування суспільно-національної» й гуманістичної думки (мета має відповідати внутрішнім переконанням і основам людинолюбства).

Розвиток демократично-правової української культури XIV – першої половини XVII ст. спирався на консолідовано-громадський рух, що мав назву «громадсько-просвітницька й освітянська позиція». В основі національно-козацької, громадсько-просвітницької й освітянської позицій виокремлюється факт необхідності розвитку вітчизняної культури, яка залежить від дотримання християнського кодексу, неприйняття іноземного засилля, демонстрації конкретних взірців від наставників на всіх рівнях соціально-духовного життя. Очолювало громадсько-просвітницьку й освітянську позиції козацтво, духовенство, інтелігенція, громадсько-братський рух тощо.

Креатив української культури XV–XVII ст. характеризується козацькою героїкою, індивідуальним самовизначенням релігійно-духовного спрямування, освітянсько-просвітницькою діяльністю ряду навчальних і наукових закладів, пошуками шляхів протидії ординському й католицькому ярму, загальним духовним просвітництвом, творенням нової ідеології Гуманістичного віровчення в осмисленні наслідків Кревської унії, а пізніше ще двох інших (Люблінської й Берестейської), започаткуванням епохальних основ гуманізму, що визначилось як доба Відродження, виокремлення засобів поширення гуманістичної культури через новий напрям в освітянсько-просвітницькій культурі, зокрема згадувана нами полеміка, козацька педагогіка, друкарство, визначення нових функцій культури. Найважливішою характеристикою ренесансної культури було духовно-етичне самоствердження як особистості, так і нації [1, с. 110].

Ренесансно-поступальний процес має також назву «Відродження» й припадає на XIV – перші десятиріччя XVII ст. За своєю сутністю культура Відродження є культурою перехідної епохи від феодального ладу до капіталістичного. Творцями духовно-етичної культури в цей період були найрізноманітніші соціальні верстви. Ідейною основою епохи був гуманізм: утвердження свободи, освіти, відповідальності, спадкоємність поколінь і гармонійний розквіт інших людських морально-етичних якостей. В Україні сповідувалось удосконалення всіх людських можливостей за подобою Бога, адже релігія не відкидалась, як у Європі, де вона була насильницьки впроваджена, а утверджувалась як основа вдосконалення національних «дідівських» надбань. Культура в епоху Відродження визначалась через спосіб буття людини й історичну реалізацію потреб суспільства; в основі поступу культури, як і в попередні століття (культура Київської Русі й Галицько-Волинської держави), була православна Церква [1, с. 184].

На духовно-релігійне життя українців (як основний стиль буття) мав вплив європейський прогресивний поступ. У європейській культурі передовим був реформістський рух, що вимагав реформ католицької церкви; реформація в основному виявлялась в ідеології віровчень: лютеранство, кальвінізм та ін. У наступний період, що в церковній історії дістав назву «контрреформація», католицька церква виявляла себе в діяльності Ордену єзуїтів і всіляко (на відміну від православної церкви) забороняла зміни в духовно-культурному поступі; тому серед найпоширеніших європейських ідей періоду Відродження були свобода вибору й увага до проблем людини. Європейські ідеї

українці з радістю підтримали, адже їм також довелося протидіяти католицькій церкві, а значить, утверджувати свою православну Віру разом з лютеранами, кальвіністами та іншими протестантами [1, с. 82].

Актуальними ідеями періоду Відродження в українців були свобода вибору, спадкоємність поколінь, самоосвіта й піднесення громадянської гідності. Усе це означало увагу до відповідальності, свідомої самокорекції, примноження моральних цінностей, внутрішньої культури й гідного самообмеження, а також здатності до розмірковування, урахування досвіду попередніх поколінь, уміння переборювати труднощі, орієнтуватися на кращих представників нації (духовних, наукових, просвітянських, козацьких) [1, с. 117].

Виходячи з того, що однією з центральних характеристик розвитку культури, а особливо науки, освіти, театральної справи, права, в епоху Відродження в Україні було самоствердження, то ренесансне буття визначалося як протидія іноземному поневоленню й намагання позбутися «кайданів» окатоличення.

Демократична українська народність (громади, які були основними реалізаторами ренесансних ідей), усі її прогресивні національні кола намагалися поставити власні духовні цінності на службу рідній країні, зміцнити непоборний дух народу та його вольові зусилля для боротьби проти національного гніту, тобто розв'язувати духовні питання самостійно й відповідально на своїй землі. Особливо важливий внесок було зроблено братствами, козаками, старшиною, лицарством, інтелігенцією, науковцями, духовенством щодо захисту й примноження національних надбань. Критерії «духовного порядку на своїй землі» базувались на низці ренесансних ідей: плекання національного ідеалу, оберігання національних реліквій, виокремлення тези про творення добра: примноження добра через протидію злу, уважне ставлення до оточення, поступ демократизму, соціальної взаємодії, гармонія особистісного й спільнотного, пошуки шляхів соціальної справедливості, увага до прав людини, осмислення рідної мови й образу національного героя як умови громадянської самовизначеності, громадянської культури, вияву гідності, доброчинства, діяльній позиції на ниві лицарства й меценатства.

Питання розвитку «духовного порядку на своїй землі» – важливий напрям розвитку ренесансної культури в Україні. У його межах особливою була увага до всього ідеального, що мало своїм витоком самостверджувальну Любов з великої букви до всього, створеного Богом (як ознака культури України другої половині XVI – першої половині XVII ст.), що програмувалося

Церквою, а конкретизувалося у звичаєво-традиційній практиці.

Розвиток такої ідеї був характерним для освіти, науки, музики, архітектури, живопису, релігійних традицій, що виокремлювало у своїй структурі норматив для наслідування; у зрізах релігійної самоосвіти й моральної самовизначеності були Віра й Воля.

Розглядаючи релігійно-етичну культуру як регулятивну, соціально-нормативну базу для самовдосконалення й реальних естетично-гуманних стосунків, визначаємо її як стимул і для мистецького розквіту, і для залучення широких верств населення до участі в самостверджувальному креативі. Це щонайбільше виявилось в декоративно-ужитковому мистецтві: випікання птахів на Сорок Святих, щоб подарувати рідним людям, засвідчити відповідальність перед іншими людьми, перед своєю родиною; вишивання скатертини до свята Трійці, щоб створити святковий настрій, засвідчити відповідальність перед самим собою, своєю долею; креативне розписування писанки до Великодня, щоб наблизитися до Творця, фіксувати відповідальність перед завтрашнім днем – усе разом було виявом відповідальних правідносин на рівні механізмів уваги до скарбів родоводу. Релігійно-етична культура українців – не догма, а можливість і в будні, і в дні випробовувань радіти можливості звернути своє серце до Спасителя. Як доказ викладеного вище можна розглядати взаємодію людей різних соціальних прошарків, різного віку в звичайній традиційній релігійній культурі, як спосіб виявити себе, самореалізувавшись через колядку, релігійний театр, декоративну вишиванку, витинанку тощо, повсякчас формуючи сумлінну людину, яка, згідно з законами козацької честі й релігійно-соціальними нормами, несе звання людини-творця, перебуває в постійному стані катарсисної активності, креативної розробки.

Завдяки біблійним обов'язкам християнина непорушно діють на українських землях дні посту як основа підготовки до Різдва, Великодня, Трійці, Петра й Павла. Повагою користуються свята, які звертають увагу на права дітей: Пилипівка, Введення, Миколая, Святий Вечір; правосвідомої поведінки молоді навчають козацько-релігійні свята: Пилипівка, Андрія, Миколая, Стрітіння, Сорока Святих, Михайла, Петра й Павла, Покрови [1, с. 153].

Традиційно-звичаєва культура спрямована у своїй сутності на вдосконалення людської довершеності: дівочої чистоти, жіночої унікальності, дитячої вдячності, любові молодих людей до Вітчизни. Осмислення обов'язків християнина – центральні поняття в козацькій

звичаєвій культурі. Дні переосмислення добра, краси, любові, сімейної злагоди пов'язані з такими християнськими святами, як Введення, Святий Вечір, Різдво, Благовіщення, Варвари, Віри, Надії й Любові, Покрови. У переліку маємо лише релігійні свята. Вдумуючись у сутність їх чи хоча б у назви, не можна сказати, що це зовсім незнайомі свята, що вони вперше на слуху, значить, їх дієвість була поширена в Україні й не лише тривала в просторі як увага до досконалості, а і як така, що визначена часом, народною мудрістю й корекційно-необхідна для взаємин (див. С. Стефанюк. Етнографічний аспект козацької культури. – Х., 2000. – С. 3–93; С. Стефанюк. Формування творчої особистості засобами етнопедагогіки. – К., 1995. – С. 10–135). Таких дійств у козацькій звичаєвій мудрості дуже багато: кожне з них є умовою залучення кожної людини до власне особистісного вияву в ролі людини-творця. Християнська козацько-звичаєва культура була як явищем шляхетних вчинків, благодаті душі, так і фактором запобігання роздвоєності у вчинках людини. Християнська козацько-звичаєва культура є базисом корекції релігійно-соціальних норм [1, с. 159].

Звичаєво-традиційні дійства – це насамперед увага до принципів християнської моралі. Християнська мораль орієнтує кожного індивіда на гідну поведінку в напрямі дотримання Заповідей Блаженства, які розшифровуються змістом релігійних свят і релігійною обрядовістю. До основ релігійної обрядовості належала в ренесансно-бароковий період правова культура соціальної норми, яка регулювала підготовку українців до проведення Різдва, Великодня, Трійці, Покрови. Звичаєво-традиційні дійства насичені засобами дотримання соціальних норм, у складі яких є релігійна, моральна та інші норми. Поширеними дієвими засобами є декоративно-ужиткове мистецтво, фольклорно-театральні дійства, символи, перекази, підготовка до релігійних свят [4, с. 120].

Серед основних символів козацтва були Матінка-Покрова (збереження гідного козацького роду), Архістратиг Михайло (перемога над злом), Микола Чудотворець (доброчинство й меценатство, а також непереможність у морських походах). Символи в звичаєвій культурі були механізмом поваги до патріотів, захисників своєї культури.

Релігійні перекази – також дієвий засіб дотримання релігійної норми. Найпоширенішим з них є перекази про Божу Матір, що коригує взаємостосунки індивідів у сім'ї, а також козаків з матір'ю, сестрою, дівчиною, жінкою й навчає поважати матір, жінку, дівчину. Божа Матір,

рідна матуся були оберегами життя. Підкреслимо, що й дотепер важливими сімейно-громадськими святами, які коригують поведінку батьків, громади, кожної людини незалежно від її соціальних функцій, є такі релігійні свята, як: Введення Марії в храм (свято має систему фольклорно-традиційних дійств, що виявляє правові вимоги до кожного індивіда різного віку та статі й орієнтує на обов'язки батьків), Святий Вечір і Різдво (визначають поведінку родини, більш далекої родини, хрещених батьків, сусідів щодо виховання дітей і повагу до материнства), Благовіщення (аналізує відповідальну поведінку дівчини), Покрова (представляє ціннісні особливості жінки-матері як берегині й продовжувачки роду людського) [4, с. 207].

Спадкоємність у християнських звичаях і традиціях релігійної й моральної норм були тим сприятливим ґрунтом, який допомагав людині в саморозвитку, самопізнанні, самовдосконаленні, самовизначенні.

Висновки. У центрі ренесансної національної морально-етичної виховної культури – відображення реалій усебічно узгодженого самовизначення кожного, що ґрунтується на суспільно-релігійній, козацько-просвітницькій, науково-видавничій ідеї. Проаналізувавши деякі узагальнені зрізи ренесансно-релігійних ідей, можемо наголосити на наявності в них ініціативи широкого громадянсько-патріотичного загалу. Ініціативно-громадянська культура вчить протидії усякій байдужості й визначає, що неухвага до духовних етнонадбань є причиною соціальних девіацій: невміння розв'язувати проблеми, визначати манеру етичної поведінки, ставити питання до себе, коригувати свободу вибору й відповідальності, стояти на позиціях принципового визначення між добром і злом, красивим і потворним. Коротко проаналізувавши релігійні традиції підготовки до Різдва, Великодня, Трійці, Покрови, що є і козацькими, і сімейними, і молодіжними, і дитячими, і жіночими, а нині й державними святами, наголосимо на тому, що звичаєво-традиційна культура, завдяки пізнавально-просвітницькій, театралізованій, ігровій, зображувальній діяльності й катарсичній спрямованості, може запобігати почуттю власного безсилля, наявності тривоги, нехтуванню як суспільним обов'язком, так і моральними та естетичними настановами.

Серед релігійних ідей, що їх успішно актуалізували вчені, інтелігенція, духовенство, козаки, старшина, князі, науковці, педагоги, меценати періоду українського Ренесансу, ключовою соціальною настановою була структурно-функціональна презентація духовно-моральної доктрини, зокрема збереження

й примноження вітчизняної культури на всіх рівнях, яка базувалася на дотриманні християнського кодексу (обов'язків християнина

в поєднанні з Заповідями Божими), що допомагало консолідувати народ для неприйняття всього іноземного засилля.

Список використаних джерел

1. Стефанюк С. Деякі аспекти культурного поступу нації: пізнавально-корекційна ідентифікація / С. Стефанюк, В. Мигаль; за заг. ред. С. Стефанюк. – Харків-Полтава: ФОП Гаража М, 2016. – 420 с.
2. Стефанюк С. На допомогу вчителю народознавства / С. Стефанюк. – К. : ББН, 1995. – С. 225–271.
3. Стефанюк С. К. Практичне народознавство / С. К. Стефанюк. – Х. : ББН, 2002. – С. 217–249.
4. Стефанюк С. К. Нашадки козацької слави / С. К. Стефанюк, В. І. Грищенко. – Х. : ФОП Гаража М, 2015. – С. 217–271.
5. Сагач Г. М. Риторика / Г. М. Сагач. – К. : Видавничий дім, 1993. – 565 с.

Рецензент: Москальова Л.Ю. – д.пед.н., професор

Відомості про авторів:

Євтух Микола Борисович

info@naps.gov.ua

Національна академія педагогічних наук України
вул. Січових Стрільців, 52-А, м. Київ, 04053, Україна

Стефанюк Світлана Костянтинівна

gura9@ukr.net

Міжнародна академія козацтва
вул. М. Раскової, буд. 3, м. Харків, 61046, Україна

doi: <http://dx.doi.org/10.7905/nvmdpu.v0i17.1624>

Матеріал надійшов до редакції 28. 11. 2016р.

Прийнято до друку 13.12.2016 р.

References

1. Stefaniuk, S., Myhal', V. (2016). *Some aspects of cultural progress of the nation: cognitive-correction identification. Ed. by S. Stefaniuk.* Kharkiv-Poltava : FOP Garazha M. [in Ukrainian]
2. Stefaniuk, S. (1995). *To assist teachers of Ethnology.* Kyiv : BBN, 225-271. [in Ukrainian]
3. Stefaniuk, S. K. (2002). *Practical Ethnology.* Kharkiv : BBN, 217-249. [in Ukrainian]
4. Stefaniuk, S. K., Hryshchenko, V. I. (2015). *Descendants of Cossack Glory.* Kharkiv :FOP Garazha M, 217-271. [in Ukrainian]
5. Sahach, H. M. (1993). *Rhetoric.* Kyiv : Vydavnychi dim. [in Ukrainian]

Information about the authors:

Yevtukh Mykola Borysovych

info@naps.gov.ua

National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine
52-A Sichovykh Striltsiv St., Kyiv, 04053, Ukraine

Stefaniuk Svitlana Kostiantynivna

gura9@ukr.net

International Academy of the Cossacks
3 M. Raskovoi St., Kharkiv, 61046, Ukraine

doi: <http://dx.doi.org/10.7905/nvmdpu.v0i17.1624>

Received at the editorial office 28. 11. 2016.

Accepted for publishing 13.12.2016.